

PÅL VEIDEN OG
KÅRE DAHL MARTINSEN

SV, Ny Tid og Øst-Europa

En studie av årene 1975-90

Arbeiderpartiets utenrikspolitikk er blitt analysert og debattert en rekke ganger. Både partiets forhold til kommunistiske bevegelser og regimer er undersøkt.¹ Det samme gjelder for det andre «klassiske» arbeiderparti i Norge, Norges Kommunistiske Parti.² Sistnevnte har utspilt sin politiske rolle. Det tredje partiet på venstresiden i norsk politikk, Sosialistisk Venstreparti, er langt på vei utforsket.³ Dette gjelder ikke minst partiets forhold til kommunistiske land. Her har partiet vært fredet, ikke minst hvis det sammenlignes med kritikken som er rettet mot det fjerde partiet til venstre i det politiske landskap – AKP. MI-ernes støtte til ymse politiske ekstreme bevegelser, for ikke å si morderiske regimer, er blitt behandlet vitenskapelig så vel som skjønnlitterært.⁴ Kun sjelden er SV nevnt. Dette er en mangel, ikke minst fordi partiet har etablert seg som politisk kraft i Norge. Det er derfor viktig at også SV får oppmerksomhet rettet mot partiets nære historie.

Denne artikkelen er et forsøk på å undersøke hvordan partiet forholdt seg til landene i Øst-Europa. De var alle, i mer eller mindre grad, modellert etter Sovjetunionen og kontrollert fra Moskva. Dette var en samfunnstype som i utgangspunktet hadde SVs sympati. Men etter hvert som partiavisen Ny Tid tok for seg hvordan dissidenter, altså de som åpent kritiserte regimene, ble behandlet, spredte debatten seg over avisidene. Raskt ble fokus satt på hvor langt SV kunne gå i sin kritikk av undertrykkningen. Et kjernepunkt ble hvordan menneskerettigheter skulle forstås, og om de samme rettighetene skulle gjelde på begge sider av jernteppet. Det er disse spørsmålene vi vil undersøke her. Nettopp menneskerettigheter var et sentralt tema for partiet og avisen. Men fokuseringen var selektiv. Partiet var svært opptatt av hvordan menneskerettighetene ble krenket av apartheidregimet i Sør-Afrika og av

Pinochet i Chile. Særlig på 70-tallet er det vanskelig å finne et eneste nummer av Ny Tid der forholdene i disse landene ikke ble kritisert. Det samme gjaldt ikke Øst-Europa. Vi vil forsøke å forklare hvorfor kritikken lenge hadde trangere rammer når det gjaldt disse landene.

Vi har bestrebet oss på å se utsagn i sammenheng og forsøkt å gi en beskrivelse av *debattklimaet* som hersket i SV. Det er lite som tyder på at SV har en «skjult historie», og noen sensasjonelle oppdagelser er det ikke mulig å finne i partiets avis for denne perioden. Likevel vil enkelte standpunkt og argumentasjonsmåter i dag virke fremmede, og til dels dogmatiske. Til en viss grad kan dette forklares ut fra samtida og den kalde krigens logikk. SV bestrebet seg på å forsvare det såkalte 3. standpunkt, en drøm om en frihetlig sosialisme som verken var preget av kommunistisk diktatur eller kapitalismens herjinger med verden, slik partiet så det.

Det 3. standpunkt ble aldri noe mer enn et begrep som med jevne mellomrom ble trukket inn i debatten. Noe klart teoretisk fundament hadde begrepet ikke. SV har aldri i partiets historie lagt så mye vekt på teori som de andre ytre venstrepartiene NKP og senere AKP har gjort. SV har ikke hatt noen ideologiske forbilder av typen Lenin, Stalin eller Mao, men snarere forsøkt å utarbeide en pragmatisk sosialisme. Men som vi vil vise, slo denne relativt uideologiske holdning flere ganger over i ganske dogmatiske posisjoner når debatten kom inn på «den reelt eksisterende sosialismen» som sovjetsystemet ble kalt.

Avis og parti

Vi har valgt ut avisen Ny Tid som indikator på debatten i SV. Dette er gjort ut fra en enkel forutsetning om at partiets avis langt på vei avspeiler debatten i partiet. Vi har sett gjennom samtlige utgaver av avisen fra den begynte å komme ut august 1975 til og med 1990-årgangen. I 1988 ble avisen mer eller mindre løsrevet fra partiet, selv om den utvilsomt forfektet SVs standpunkt. Historien til avisen etter 1990 er ikke av interesse her. Ny Tid var i hele perioden ukeavis. Enkelte ekstrautgaver ble utgitt i forbindelse med valget i 1977. Vi har supplert Ny Tid, som jo var en åpen avis der alle kunne skrive innlegg, med medlemsavisen Vår Informasjon. I denne perioden kom denne avisen med et fåtall utgaver av beskjedent omfang, og ytterst sjeldent ble Øst-Europa berørt. Debatten fant altså ikke sted der, men i Ny Tid.

Ny Tid fikk en god start som arvtager av Sosialistisk Folkepartis avis Orientering, og det stod da også «hvori opptatt Orientering» rett under tittelen på forsiden. Avisen og partiet begynte sterkt med 16 stortingsrepresentanter fra 1973 til 1977. Flere av disse var sterkt profilerte akademikere, som Berge Furre, Torild Skard og Ottar Brox, mens Finn

Gustavsen og Hanna Kvanmo hadde en bredere appell. Avisen ble en viktig del av det norske medielandskapet. Særlig to saker bidro. I 1975 avslørte Ny Tid hvordan norske og amerikanske myndigheter hadde samarbeidet om avlyttingsinstallasjoner i Norge, kjent som Loran C. To år senere raidet politiet redaksjonslokalene på jakt etter lister over de ansatte i de hemmelige tjenestene. På slutten av 1970-tallet toppet antallet lesere med rundt 18 000. Deretter begynte det å falle til rundt 5000 ti år etter. Partiet og avisen hadde havnet i det Kvanmo senere kalte «skyggenes dal», i skvis mellom et borgerlig flertall og et sterkt Arbeiderparti.

Uansett om SV hadde en sterk eller tallmessig svak parlamentsgruppe, var det en kontinuerlig debatt om *hva* sosialisme egentlig var. Mye av uenigheten skyldtes de ulike grupperingene som hadde gått inn i partiet. SV sprang ut av Sosialistisk Valgforbund. På samlingskongressen i Trondheim i 1975 ble Valgforbundet til Sosialistisk Venstreparti. Partiets sterkeste fløy var det tidligere Sosialistisk Folkeparti, opprettet i 1961. Profilerte SV-politikere som Stein Ørnhoi og Finn Gustavsen hadde begge vært partiledere der. I tillegg til SF-ere, var det en tilstrømning av tidligere medlemmer av NKP, uavhengige sosialister og EF-motstandere fra Arbeiderpartiet.⁵ Ideologisk sett var dette en broket forsamling og et parti med medlemmer som likte å debattere. Forholdet til Øst-Europa var ett tema som stod høyt på dagsordenen. Blant de aller første studieheftene som ble utgitt av Sosialistisk Opplysningsforbund var det et med tittelen *Forholdene i sosialistiske land*.⁶

Heftet er et forsøk på å gi leserne et nyansert syn på landene i øst. Tonen er argumenterende og saklig. Å holde debatten på det nivået skulle vise seg å bli en utfordring for avisen. Det har også vært en utfordring for oss i vårt forsøk på å gi et representativt bilde av synspunkter og holdninger. Vi har ikke henvist til de mest ekstreme og underlige artikler og leserinnlegg. Delvis fordi de er lite representative, og delvis fordi de vil avlede debatten i retning mot ekstreme personer eller standpunkt. Heftet er interessant av flere årsaker, ikke minst fordi menneskerettigheter blir tatt opp som tema. Samtidig blir det understreket at SVs debatt må skille seg kvalitativt fra den kritikken som kommer frem i borgerlige aviser: «SVs standpunkt må være at borgerlige dogmer ikke duger i vurderingen av sosialistiske stater.»⁷ Nettopp hvordan dette skulle løses ble et tilbakevendende spørsmål i årene fremover.

Vi har ikke henvist til de mest ekstreme og underlige artikler og leserinnlegg. Delvis fordi de er lite representative, og delvis fordi de vil avlede debatten i retning mot ekstreme personer eller standpunkt.

Utgangspunktet

I de første årene avisen utkom var artiklene usignert. Unntaket var når partiets ledere ytret seg. Ganske raskt ser det ut til å ha blitt innført en

slags områdedeling. Selv om både Berit Ås og Finn Gustavsen berørte sovjetisk politikk og østeuropeiske spørsmål, var det Berge Furre som bidro mest og oftest. Han var også den som kjente regionen best. Furre hadde allerede på slutten av 50-tallet arbeidet for at Norge skulle anerkjenne DDR. Han hadde hatt en rekke møter med representanter for «det andre Tyskland», og han hadde skrevet rosende artikler til *Orientering* om det han så på sine reiser i landet.⁸ Også for *Ny Tid* skrev han artikler basert på sine opplevelser som offisiell gjest.

Furre var leder av SV 1976-83 og satt på Stortinget 1973-77. Han skrev flere prinsipielle artikler i *Ny Tid* om partiets forhold til Øst-Europa og hvorvidt disse landene kunne betegnes som sosialistiske. Fures tolkninger var et uttrykk for partiets linje, de kom til å fungere som en mal for debatten i avisen.

Furre forsøkte i flere artikler å avklare historiske fakta og samtidig peke på problematiske sider ved det politiske systemet. Artiklene er alltid preget av forsøket på en balansegang mellom et vestlig politisk system og utmeisling av et sosialistisk demokrati.⁹ Det var åpenbart viktig for Furre å vise også historisk at den reelt eksisterende kommunismen ikke var noen fiasko. Landene i øst hadde trekk som på en del områder faktisk var å foretrekke fremfor landene i vest, som ingen arbeidsledighet, gratis skolegang og helsevesen. I 1982 skriver han at: «Den planøkonomiske modellen har tidlegare makta enorme løft: På få år vart eit kaotisk underutvikla kontinent, Sovjetunionen, sentralisert under Moskva, modernisert og industrialisert til ei fyrste rangs

verdsdramt.»¹⁰ Så følger fortellingen om skolegang til alle, fine pensjonsordninger og gratis lege. Undertrykkningen berøres ikke, heller ikke de enorme kostnadene som tvangskollektiviseringen medførte. Men «no knakar det», skrev Furre, for systemet klarte ikke lenger å imøtekomme folks behov. Ifølge Furre er årsaken til krisen våpenkappløpet med USA.

Furre forsvarer ikke undertrykkningen, men advarer sterkt mot det han kaller demonisering. Det, hevdet Furre, var nettopp Ronald Reagans program. Furre fremhever at de østeuropeiske regimene er «grensefestningar», og det er denne rollen som må ligge til grunn når vi skal forstå landenes politiske system.¹¹ Sovjetisk kontroll over landene er et resultat av delingen av Europa i to blokker. En slik tolkning var ikke begrenset til Berge Furre eller SV. Men Furre utmerket seg derimot ved å beskrive USA som den aggressive parten, sovjetisk politikk og behov for kontroll med smålandene blir dermed et defensivt utslag. Balansert nok advarer Furre mot Sovjetunionens våpenopprustning, som var like farlig som den amerikanske, «sjøl om USA leier kappløpet» som han skrev i spalten «Forum Fred»¹². Furre var ikke alene om dette synet på Sovjet-

Furre fremhever at de østeuropeiske regimene er «grensefestningar», og det er denne rollen som må ligge til grunn når vi skal forstå landenes politiske system.

unionen. Partiets første leder, Berit Ås, mente i 1977 at landet var «en fredspionér».¹³

Et land fremsto likevel som et slags håp i øst på slutten av 1970-tallet, nemlig Romania. Landet hadde fulgt en utenrikspolitisk kurs som var uavhengig av Moskva og var som kjent ikke med på invasjonen i Tsjekkoslovakia i 1968. Berge Furre var gjest på kommunistpartiets 12. kongress i november 1979. To gjester fra det rumenske kommunistpartiet var gjester på SVs landsmøte i mars det samme året. Furre skriver i Ny Tid om den frie debatten ved denne kongressen. Partisjef Nicolae Ceausescus tale blir grundig referert. Furre skriver slik om tilhørernes reaksjon: «Om det hadde vore agitatorar som organiserte applaus før, trongst dei allfall ikkje no: Dei omlag fem tusen menneske i salen reiste seg til ein spontan, stormande, tordnande demonstrasjon mot ei vond fortid, mot mørke krefter i det rumenske samfunnet og mot framande krefter som driv sitt spel på Balkan.»¹⁴ Dette var på et tidspunkt hvor personkulten i Romania hadde nådd så langt at Ceausescu lot seg omtale som conducator - fører. Men det som ser ut til å ha vært et hovedanliggende for Furre, har vært å understreke at et regime som det rumenske var legitimt fordi det ga rom for alminnelige menneskers kritikk: «... fingrane vart ikkje lagt imellom når det gjaldt å peika på sviikt og manglar - slik at folk flest nok kunne kjenna att sin kvardag ...».¹⁵

Mens Romania sjelden ble omtalt, ble kommunistregimet i Tsjekkoslovakia diskutert langt oftere. Tsjekkoslovakia hadde vært et demokrati i mellomkrigstiden. En kort periode etter 1945 hadde regjeringen i Praha forsøkt å spille en slags brobyggerrolle mellom øst og vest, ikke ulikt de tankene som gjorde seg gjeldende i den norske regjeringen på samme tid. Kommunistpartiet fikk 38 prosent av stemmene ved valget i 1946, og de ble det største partiet i den koalisjonsregjeringen som ble utnevnt. Deres folk sikret seg kontrollen over politi og forsvar. Politiske motstandere ble forfulgt. I 1948 avgikk de borgerlige politikerne i protest fra regjeringen. Kommunistene truet presidenten med væpnet uro hvis ikke de tomme setene ble fylt opp med deres egne. Presidenten bøyde av, kommunistene overtok makten ved et fredelig statskupp. Kort etter var alle opposisjonelle enten flyktet eller fengslet.

Furres fremstilling av dette hendelsesforløpet er original: «Etter krigen kunne ein temmeleg samla arbeiderklasse slå inn på ein revolusjonær veg - og setja borgarlege politikarar på plass med brei folkeleg støtte da dei prøvde bryta med den veggen og setja arbeiderklassen utanfor statsstyringa.»¹⁶ Dette er en mildest talt underlig fremstilling av historien. Men igjen ser det ut til at Furre her vil understreke at regimet var legitimt, det hadde tatt over makten som et uttrykk for folkets vilje. Riktignok hadde invasjonen i 1968 svekket sosialismen i landet, men

Et land fremsto likevel som et slags håp i øst på slutten av 1970-tallet, nemlig Romania.

Furre mente at det fantes muligheter for at arbeiderklassen igjen vil la seg inspirere av idealene fra den russiske revolusjon og ta makten.

Dissidenter

«Kritikken av forholdene i de sosialistiske land og spesielt Sovjet, må føres på et annet plan og presenteres i andre former enn tilfellet er i dag.»¹⁷

SVs fylkesstyre, Finnmark, 1976

Partiets og avisens positive holdning til landene i øst ble utfordret hver gang spørsmålet om dissidenter ble satt på dagsordenen. De første årene partiet eksisterte skjedde ikke dette fordi medlemmer eller lesere forlangte at det skulle tas opp og diskuteres, men fordi Ny Tid tok for seg behandlingen av noen få, internasjonalt kjente opposisjonelle. Hver gang ble avisens holdning flittig kommentert av leserne i form av brev og lengre artikler. De fleste forlangte det samme som SVs fylkesstyre i Finn-

Andrei Sakharov (1921-1989) ble tildelt Nobels fredspris i 1975. Hans kone, Jelena Bonner, tok imot prisen på hans vegne da Sakharov selv ble nektet utreisetilattelse. Her er ekteparet foran Nobelinstituttet i Oslo i 1989.

mark. Men hva som var grensene for akseptabel kritikk ble utfordret hver gang avisen tok for seg en enkeltskjebne. Fire dissidenter kom til å spille en viktig rolle i denne prosessen: Andrei Sakharov, Anataolij Sjtjaranski, Rudolf Bahro og Václav Havel.

Andrei Sakharov var den første. Han fikk Nobels Fredspris i 1975, samme år som SV ble stiftet og Ny Tid startet. På 40-tallet hadde han spilt en avgjørende rolle i utviklingen av den sovjetiske hydrogenbomben. Etter hvert ble han mer og mer opptatt av de moralske problemene våpenkappløpet skapte. I 1961 gikk han offentlig ut med kritikk av Khrusjtsjovs planer om å gjennomføre atomprøvesprengninger i atmosfæren. Gradvis begynte han å ta opp undertrykkelsen av alle som fremmet kritikk av regimet. I 1970 var han med på å stifte Den sovjetiske menneskerettighets-komiteen. Det var for dette arbeidet han fikk Fredsprisen fem år senere.

Ny Tids reaksjon på tildelingen var sterk. Det første signalet var en todelt karikaturtegning. I den ene halvdel ses Sakharov, med ærbødig bøyd hode, som mottar blomster, en mikrofon og penger, i den andre blir to latinamerikanere skutt. Under står det: «Det er klart det er du som fortjener fredsprisen, Andrej ...».¹⁸ I lederartikkelen i samme nummer ble det pekt på at selv om Sakharov hadde rett til å uttrykke seg fritt som alle andre, var det likevel ingen grunn for marxister til å glede seg over tildelingen.¹⁹ Den befestet den borgerlige slagsiden i Nobelkomiteens tildelingen. Grunnen var at Sakharov skulle ha uttalt seg kritisk både om avspenningspolitikken og om amerikanernes tilbaketrekning fra Vietnam. Disse påstandene skulle bli avisens gjenganger i den etter hvert brede dekningen av Sakharov.

Det toppet seg i nr. 15, 1975, med en helsides artikkel der prisvinneren nå ble beskrevet som en pro-amerikansk krigshisser.²⁰ Utgangspunktet for fordømmelsen er Sakharovs bok *Mitt land og verden* som nettopp var utkommet på norsk. «Den anbefales alle som har trodd noe annet enn at fredspristildelingen til denne varme tilhenger av USA-imperialismen er noe annet en bevisst politisk handling fra de krefter som bekjemper både fredssaken og de sosiale framskritt i vår verden.»²¹ Avisen understreker at Sakharovs skildringer av vanlige sovjetborgeres elendige levevilkår er usannsynlige og kun tjener til å sverte det politiske systemet. Beskrivelsen av sovjetisk helsevesen møtes med kommentarer om at det er minst like ille i norske utkantstrøk. At sovjetiske sikkerhetsstyrker skal ha skutt på utsultede barn som forsøkte å rømme over grensen, avvises som fri fantasi. At Sakharov her henviste til flokkene av foreldreløse som streifet rundt på landsbygda under kollektiveringen og utsultingen av Ukraina på 30-tallet, og altså ikke på 70-tallet, nevnes ikke. Kritikkens kjerne er likevel Sakharovs skildring av hvorfor amerikansk demokrati er en kilde til inspi-

Beskrivelsen av sovjetisk helsevesen møtes med kommentarer om at det er minst like ille i norske utkantstrøk.

rasjon, USA som «*det frieste land i verden*», dette var en karakteristikk som ble latterliggjort, men fremfor alt Sakharovs beklagelse over at USA ikke hadde vist tilstrekkelig «*besluttsomhet og konsekvens både i krigføringen og ikke minst i politikken*».²² Artikkelforfatteren mener at Sakharov her hadde ønsket at amerikanerne hadde brukt atomvåpen: «*Eller var bare ikke USAs myrderier i Indokina massive nok?*»

Det er ingen dekning i boken for disse spekulasjonene. Sakharovs mening går klarere frem i resten av kapitlet der sitatet er hentet fra. Han mener at amerikanerne burde ha satset på å stanse våpentilstrømmingen til Nord-Vietnam fra andre land, de burde også ha fjernet det korrupte styret i sør. Det er vanskelig å se på dette som krigshissende. At Sakharov med sitt kritiske syn på kommunismen ikke hilste en kommunistisk makt-overtagelse velkommen, er neppe grunn til undring.

Frem til begynnelsen av 1976, ble det trykket en rekke debattinnlegg om avisens linje i Sakharov-saken. For mange var hans positive holdning til USA tilstrekkelig grunn til å ikke gi ham Fredsprisen. Prisen burde gått til en fra Latin-Amerika og ikke til en mann som gjennom sin støtte til USA dermed også støttet diktaturet i Chile.²³ Noen hevdet at sovjetiske myndigheter var i sin fulle rett til å stemple Sakharov og alle som delte

Sakharov var opptatt av at undertrykkelsen av nasjonale og religiøse minoriteter skulle opphøre. Dette var et problem som Ny Tid ikke dekket. At det skulle finne sted religionsforfølgelse i Sovjetunionen ble avvist.

hans oppfatninger som landsforrædere fordi «*såkalte opposisjonelle er alle mennesker som har hatt de største muligheter til å utvikle seg innenfor sine spesielle områder*», men som nå hadde valgt å samarbeide med reaksjonære krefter.²⁴

Sakharov var opptatt av at undertrykkelsen av nasjonale og religiøse minoriteter skulle opphøre. Dette var et problem som Ny Tid ikke dekket. At det skulle finne sted religionsforfølgelse i Sovjetunionen ble avvist.²⁵ Organisasjonen Misjon bak Jernteppet ble anklaget av Berge Furre for å være støttespiller for de meste reaksjonære kreftene i Øst-Europa.²⁶ Avisens linje her holdt seg til 1989. Verken den protestantiske kirken i DDR eller den katolske i Polen vies særlig oppmerksomhet i skildringene av hva som førte til regimenes fall.²⁷

Det kom motinnlegg som støttet Sakharov. Trygve Bull, en av partiets veteraner, beklaget at fredsforkjempere som Torborg Nedreaas og Jan Otto Hauge rakk ned på en mann som kjempet for de samme rettighetene de selv nøt godt av.²⁸ Den kraftigste kritikken av avisen kom fra Hans-Wilhelm Steinfeld som påpekte at beskyldningene mot Sakharov var de samme som ble fremmet i sovjetiske aviser.²⁹ Han kunne ikke finne noe belegg for karakteristikken i noe skriftlig arbeide fra Sakharov hånd.³⁰ Noe svar fra avisens side kom ikke.

Dette var ikke siste gangen Ny Tid brakte de samme argumentene som sovjetiske aviser i skildringen av sovjetiske samvittighetsfanger. I 1977 ble Anatolij Sjtjaranskij, en av Sakharovs medarbeidere i Helsingfors-

komiteen, arrestert. Året etter ble han dømt til flere års fangeleir. Retts-saken var iscenesatt av myndighetene som et signal om en hard linje overfor de opposisjonelle. Den ble behørig dekket av sovjetiske masse-medier. Sjtjaranskij ble anklaget for spionasje til fordel for USA. Han hadde, ble det hevdet, solgt data om det sovjetiske atom-programmet til CIA. Dette var en anklage som Ny Tid hevdet det var dekning for ikke bare i det sovjetiske anklageskriftet: «Opplysninger som er kommet fram, både under rettssaken og fra vestlige kilder, gjør det svært sannsynlig at Sjtjaranskij har drevet en virksomhet, ved siden av sitt menneskerettig-hetsarbeide, som i følge definisjoner på spionasje også brukt i Norge, gir myndighetene i Sovjet sterke kort i hendene.»³¹ Ny Tid hadde funnet en artikkel som støttet den offisielle sovje-tiske versjonen i det amerikanske tidsskriftet *Commentary*. Forfatteren ble omtalt som «den berømte journalisten Jay Epstein», berømt fordi han nettopp hadde utgitt en bok om KGBs innblanding i mordet på Kennedy. Utover den boken, som før øvrig fort ble avvist for sine konspirasjonsteorier, er det vanskelig å finne noe grunnlag for berømmelsen. *Commentary* var og er fortsatt et pro-israelsk tidsskrift godt til høyre i det amerikanske medielandskapet. Selv om det her henvises til en artikkel trykket i *Vesten*, står det i Epsteins artikkel at kilden var det sovjetiske regjeringsorganet *Izvestija*. Der hadde Sjtja-ranskij's gamle romkamerat ilagt navn til en jeg-innrømmer-alt-artikkel og hevdet at Sjtjaranskij og en rekke andre jødiske aktivister jobbet for CIA.³² Kort tid etter arresterte KGB alle som var navngitt.

Artikkelen i Ny Tid har en fasong som ble typisk de gangene det ble fremmet kritikk av Sovjetunionen, nemlig ved å sammenligne med USA. Det ble pekt på at dommen mot Sjtjaranskij hadde falt samtidig med at det var gjennomført to «politiske rettssaker» i USA. Avisen fremholdt at gjennom den voldsomme fokuse-ringen på sovjetiske forhold hadde vestlige media klart å dekke over politisk undertrykking i vest.

Innstrammingen overfor opposisjonelle i Sovjetunionen fikk virkninger også for satellittstatene i Øst-Europa. Også der ble rammene for kritikk snevrere og arrestasjonene mange. To som fikk merke dette var Rudolf Bahro og Václav Havel. Ny Tid viet mange spaltemeter til deres skjebne.

Bahro var en østtysk marxist som hadde vært lojalt medlem av kommunistpartiet. Etter invasjonen i Tsjekkoslovakia i 1968, meldte tvilen seg. Han skrev en omfattende kritikk av DDR-staten, den ideologiske dogmatismen og hvordan begrep som demokrati og solidaritet var blitt tømt for mening.³³ Han anbefalte gjennomgripende reformer, men uten

Anatolij Sjtjaranskij, f. 1948, emigrerte til Israel i 1986 etter å ha sittet i sovjetisk fangeleir i flere år. Han hadde en sentral posisjon i israelsk politikk, blant annet som statsråd i flere regjeringer 1996-2005. Han trakk seg fra sin statsrådspost i 2005 i protest mot Ariel Sharons beslutning om å fjerne de israelske bosettingene på Gaza-stripen.

Rudolf Bahro (1935-97), tysk filosof og politiker. Han var medlem av partiet Die Grünen 1979-85. Fra 1990 var han professor i sosialøkologi ved Humboldt Universitet i Berlin.

å hevde at et vestlig system var å foretrekke. Sammen med sine landsmenn Robert Havemann og Wolfgang Harich, utarbeidet Bahro det som ble kalt «Den tredje vei», en strategi for en politisk og økonomisk utvikling mellom samfunnene i vest og øst. Etter at boken var utgitt i Vest-Tyskland ble Bahro arrestert og etter en summarisk rettssak idømt åtte års fengsel. Rettssaken vakte sterke protester. Etter å ha sittet fengslet i to år, ble han utvist.

Bahros meninger hadde bred gjenklang i SV. Tankene om den tredje vei minnet sterkt om et av SVs grunnbegrep da partiet ble stiftet. Likevel var avisens holdning i utgangspunktet nølende. Årsaken kommer godt frem i en artikkel fra slutten av 1978 der en stor Bahro-konferanse i Vest-Berlin ble diskutert.³⁴ Bahros analyse hadde vist at den udemokratiske utviklingen var uunngåelig fordi kommunistpartiene hevdet at bare de kunne definere veien frem. Modellen og dermed originalfeilen var å finne i Oktoberrevolusjonen og det sovjetiske kommunistpartiet. Men, som forfatteren riktig påpekte, hvis det ble satt likhetstegn mellom sosia-

lismen og regimene i øst, ville hele sosialismebegrepet bli satt i miskreditt. Den samme konklusjonen ble trukket i andre vestlige sosialist- og kommunistpartier. Der førte nettopp denne diskusjonen til et brudd med Moskva. Ikke minst Bahro-rettssaken var et bidrag til bruddet mellom vestlige kommunist- og sosialistpartier og Moskva. Verken i SV eller Ny Tid kom denne diskusjonen riktig i gang. Artikkelen inneholdt da også en advarsel mot «ei opp-romanisering av den såkalte euro-kommunistiske tradisjonen».³⁵

Med Bahros utvisning forsvant oppmerksomheten. Med Václav Havel var det annerledes. Han var en tsjekkisk forfatter og filosof som hadde vakt oppmerksomhet tidlig på 60-tallet med sine skuespill. Etter invasjonen i 1968 var muligheten til å få stykker oppført borte. Utover 1970-tallet ble ensretting og innstramming så total at en av Havels kolleger, Milan Kundera, kalte landet for kulturens kirkegård. Tausheten ble brutt i 1977 da menneskerettighetsgruppen Charta-77 ble dannet. Havel var med fra starten.

Ingen annen dissident ble omtalt så grundig av avisen som Havel. Dette skjedde ofte i tilknytning til artikler om situasjonen i Tsjekkoslovakia som ble trykket i ukene opp til minnemarkeringen for invasjonen i 1968. Havels forfatterskap, både det litterære og det samfunnskritiske, ble omtalt. For en såpass liten avis må denne vedvarende og brede dekningen fremheves, større aviser som Aftenposten eller Arbeiderbladet refererte sjeldnere.

Ny Tid var opptatt av å understreke at Havel, i likhet med andre sentraleuropeiske intellektuelle, gikk inn for at delingen av Europa måtte oppheves. Det første skritt på veien var en oppløsning av NATO og Warszawapakten.³⁶ Dette stemte overens med SVs egen linje. Men her gikk avisen vel hurtig frem i sitt ønske om å trekke paralleller. Havel hadde, i et essay publisert i Stockholm i 1985, kritisert den vestlige fredsbevegelsen.³⁷ Den var for naiv i sitt syn på Sovjetunionen, og den overså at menneskerettigheter og demokrati var selve forutsetningen for fred.³⁸ Havel var ikke alene om denne holdningen. Andre østeuropeiske opposisjonelle ytret seg i samme baner i sin kontakt med vestlig fredsbevegelse. De gangene noen av dem klarte å delta på konferanser eller seminarer i Vesten, enten med utsendinger eller med brev som ble lest opp, var det tydelig at synet på hva årsaken til våpenkapløpet og hva som måtte gjøres for å få slutt på det, var grunnleggende forskjellige på hver side av jernteppet.³⁹ Vestlig fredsbevegelse var altfor imøtekommende overfor de statsdrevne fredsorganisasjonene fra øst, altfor redde for å stille krav som kunne føre til at offisielle østlige delegater trakk seg.

Ny Tid refererte hovedpunktene i Charta-77s kritikk i en artikkel i 1984. Kritikken fikk ulike følger. En linje var å redusere betydningen av

Bahros meninger hadde bred gjenklang i SV. Tankene om den tredje vei minnet sterkt om et av SVs grunnbegrep da partiet ble stiftet. Likevel var avisens holdning i utgangspunktet nølende.

Václav Havel, f. 1936, tjekkisk forfatter og dramatiker. Han var Tsjekkosloviakias niende og siste president 1989–93 og den første presidenten i Den tsjekkiske republikk 1993–2003.

den. Jørgen Dragsdahl, den danske avisens Informations medarbeider som regelmessig skrev om fredsbevegelsen og øst-vest konflikten i Ny Tid, hevdet at tsjekkerne kun kritiserte vestlig fredsbevegelse i «milde vendinger».⁴⁰ Den andre linjen var å ufarliggjøre den ved å hevde at borgerettsbevegelsene arbeidet for en sosialistisk fornyelse av samfunnene.⁴¹

Hadde skildringen av Sakharov og Sjtjaranskij vært fiendtlig, var holdningen overfor Bahro og Havel mer balansert. Dette har nok noe å gjøre med at de to siste ble regnet som venstre-opposisjonelle. Dermed hadde de avisens sympati. Den brede dekningen, særlig av forholdene i Tsjekkoslovakia, hang også sammen med at venstrepolitikere i eksil enten ble intervjuet eller selv skrev innlegg. Mot slutten av 1980-tallet knyttet avisen også kontakt til enkelte russere som bidro med analyser og kommentarer. Men inntil da var det en merkbar ubalanse i avisens holdning til landene i øst. Grunntonen i avisens beskrivelse av sovjetiske forhold og sovjetisk politikk var positiv. Blant de klareste eksemplene er de mange bidragene fra den danske journalisten Jørgen Dragsdahl om sovjetisk sikkerhetspolitikk.⁴²

Det er på denne bakgrunn at avisens siste kommentar om Andrei Sakharov fra 1989 må leses. Han hadde på det tidspunktet gjort seg til en varm tilhenger av Gorbatsjovs reformpolitikk. Likevel ble han beskrevet slik i en lederartikkel fra slutten av 1989: «Fredsprisvinner Andrei Sakharov er ... en erkekonservervativ og politisk tulling som fortsatt pøser nafta på de krigerske glørne som ennå ulmer i øst.»⁴³ Sakharovs feil var at han ikke trodde at det sosialistiske systemet kunne reformeres. På dette punktet mente Ny Tid at Sakharov ikke skilte seg fra østtyskere som i nasjonalistisk rus krevde gjenforening, som avisen korrekt påpekte hadde også de mistet troen på at systemet hadde noen fremtid. Ordbruken vakte likevel såpass oppsikt at redaktøren et par numre senere kom med en unnskyldning for karakteristikken, men ikke altså ikke vurderingen av Sakharovs politiske rolle.⁴⁴

Forfølgelsen av Sakharov, Sjtjaranskij, Bahro, Havel og uttallige andre var elementære brudd på menneskerettighetene. Det var kjernen i kritikken som ble fremmet av vestlige regjeringer. For mange av avisens journalister og leseskribenter var det viktig å fremheve at en slik kritikk var ledd i høyrekraftenes og den borgerlige pressens spill. Det var nødvendig å se på at mange av de østlige regimenenes tiltak ble gjort under «truslen fra en korrupt kapitalisme, der historisk sett er på retur, men stadig er sterk nok til at forgifte hele verden med defaultistisk propaganda, oprustningskapløp og trusler om en tredje verdenskrig».⁴⁵ Samme hold-

ning gjorde seg også gjeldende i avisens reportasjer om undertrykkningen i øst. Både avisens egne folk og mange leserinnlegg pekte på at regimene hadde sikret befolkningen en rekke rettigheter som ikke fantes i vest som arbeid, bolig, utdanning og helsestell.⁴⁶ Fremgangen her måtte veies opp mot mangler på andre felt, underforstått menneskerettighetene.

Gradbøyning av menneskerettigheter

Dette var en holdning på linje med hva som fremkom i Sosialistisk Opplysningsforbunds eget studiehefte *Forholdene i sosialistiske land*, noe vi skal se nærmere på. Kritikere på venstresiden burde være ekstra varsomme i sine uttalelser understreket en av heftets forfattere. Selv blant folk som var vel bevandret i Marx, Engels og Lenin «... gjør det seg i arbeiderbevegelsen gjeldende oppfatninger som står betenkelig nært de borgerlige vurderingene av de sosialistiske landene...».⁴⁷ Nettopp faren for å bli gruppert sammen med borgerlige kritikere kom til å veie tungt. Å hevde at motstandere sto på feil politisk plattform ble et flittig brukt argument. Problemet forble likevel det samme, hvis vanlige kriterier ikke kunne brukes i vurderingen av menneskerettighetene i de sosialistiske landene, hva skulle man da bruke? Hvordan kunne kritikken føres på et annet plan og i andre former, slik SVs fylkesstyre i Finnmark krevde, og partiets studiehefte anbefalte?

Det fremkom aldri noe klart svar på dette. Ny Tids kritiske dekning av regimenes forfølgelse av Bahro og Havel, Charta-77 og Solidaritet innebar en kritikk av de sosialistiske landene, og det innebar også at «*borgerlige dogmer*» ble tatt i bruk. Dette skjedde ikke uten motbør i form av leserinnlegg som understreket behovet for avveining i synet på landene i øst, og en sterkere dekning av brudd på rettigheter i den vestlige verden og særlig USA.

Det var nettopp amerikansk politikk i Mellom-Amerika som skulle gi startskuddet til en debatt om menneskerettighetsbegrepet i Ny Tid. Sandinistene i Nicaragua, som hadde gjennomført en sosial og økonomisk utjevningpolitikk, ble presset av USA. Amerikanerne minela en havn og støttet geriljabevegelsen i landet med våpen. I 1984 reagerte sandinistene med å legge sterke begrensninger på den politiske opposisjonen. Kritiske aviser ble stengt.

I 1985 trykket Ny Tid et dobbeltintervju med SV-erene Erik Nord og Øyvind Johnsen. Johnsen hadde gjennom flere år arbeidet med menneskerettighetsspørsmål i fattige land.⁴⁸ I intervjuet kom de motstridende synspunktene som preget debatten om menneskerettighetenes plass i et sosialistisk samfunn klart frem. Nord hevdet at rettighetene var et vestlig produkt. Han gikk inn for begrensning «i visse situasjoner og

Det var nettopp amerikansk politikk i Mellom-Amerika som skulle gi startskuddet til en debatt om menneskerettighetsbegrepet i Ny Tid.

overgangsperioder, fordi jeg tror at politiske rettigheter kan hindre utvikling av økonomiske rettigheter». Dette gjaldt for eksempel «full yringsfrihet, som kan virke hemmende på utviklinga av menneskelig og økonomisk rettferdighet». Johnsen avviste en slik tolkning blankt og hevdet at hvis man tillot en slik gradbøyning ville det bli altfor lett for det sittende regimet å finne et påskudd til å oppheve menneskerettigheter og demokrati.

Noen sluttstrek ble ikke satt og debatten blusset opp igjen to år senere. Denne gangen var det Truls Wyller som med teoretisk skoloring fra Kommunistisk Universitetslag (KUL) og studier i filosofi argumenterte for

Truls Wyller argumenterte for at definisjonen av menneskerettigheter bare kunne anvendes på samfunn som våre egne. Dette synet fikk svar fra Tore Lindholm og Bernt Hagtvedt.

at definisjonen av menneskerettigheter bare kunne anvendes på samfunn som våre egne. For sosialister måtte det være klart at parlamentariske demokratier satte hindre for folks innflytelse over samfunnsutviklingen. Fremfor den vestlige fokuseringen på individet, var det langt viktigere å se på hvordan en klasses rettigheter kunne sikres.⁴⁹ Dens interesser måtte telle mer enn hensynet til den enkelte.

Dette synet fikk svar fra Tore Lindholm og Bernt Hagtvedt. Lindholm argumenterte prinsipielt og viste hvordan Marx' avvisning av menneskerettigheter som borgerlige påfunn hadde ledet til Lenins og Stalins systematiske undertrykking.⁵⁰ Hagtvedt pekte på at Wyllers tolkning av menneskerettighetene som rene politiske redskap til forveksling lignet de svarene som kom fra Reagan da den internasjonale domstolen i Haag hadde fordømt den amerikanske politikken.⁵¹

Wyller svarte: «Jeg trodde først jeg diskuterte med en sosialist. Eller to sosialister. Men dette var åpenbart en sørgelig misforståelse.»⁵² Han fortsatte med å gjenta at skillet ikke gikk mellom demokratier og regimer som undertrykket menneskerettighetene, men mellom vestlige og sosialistiske regimer. I det siste tilfellet var det kollektive interesser som veide tyngst.

Wyllers linje fikk støtte fra mange lesere, og også fra Hans Ebbing.⁵³ Ebbing var medlem av partiets landsstyre. I likhet med Wyller delte Ebbing motstanderne inn etter ideologiske kriterier. Rune Slagstad, som i et stort intervju hadde beklaget den manglende evne til kritisk tenkning hos norske marxister, ble gruppert sammen med Lindholm og Hagtvedt. De ble kalt «udogmatiske liberalere».⁵⁴ Ebbing advarte mot denne gruppen, og anbefalte i stedet en gjennomlesning av landsstyrets forslag til nytt prinsipp-program. Dette var en måte å signalere at den linjen Hagtvedt og Lindholm sto for ikke var partiets.

Men igjen, noe klart svar på hvordan kritikken kunne utformes, på hvilket grunnlag, form eller plan kom ikke Ebbing med. Etter hvert døde debatten ut. Ikke minst fordi avisen selv begynte å bringe kritiske artikler

av østeuropeere. Informasjonen som strømmet ut fra Sovjetunionen om overgrep, økonomisk og sosial elendighet gjorde det også vanskeligere å forsvare systemene. I 1977 hadde avisen brakt en hyllningsartikkel på 60-årsdagen for Oktoberrevolusjonen, der den fremhevet arbeiderklassens seier i 1917 og Sovjetunionen som beundringsverdig.⁵⁵ Ti år senere ble årsdagen ikke nevnt, nå var avisen opptatt av å referere sovjetiske diskusjoner om hvordan systemet kunne demokratiseres og menneskerettighetene sikres.

Endringen i avisens linje hang også sammen med at nye journalister dekket utviklingen. Gunnar Kopperud og Ingolf Håkon Teigene (redaktør 1982–86) kommenterte utviklingen i øst helt uten den velviljen som for eksempel Berit Ås, Berge Furre eller Egil Ulateig hadde lagt for dagen. Men det er ikke snakk om noen helomvending. Heller ikke oppløsningstendensene mot slutten av 80-tallet og regimenes fall i 1989 førte til det.

Etter hvert døde debatten ut. Ikke minst fordi avisen selv begynte å bringe kritiske artikler av østeuropeere.

1989 eller «Sosialismen er ikke død - ennå!»

Fra midten av 80-tallet begynte kommunistpartiene i Øst-Europa å miste kontrollen over befolkningen. Gorbatsjovs reformer ga støtet til en omfattende debatt om regimets brudd på menneskerettighetene. Sovjetiske journalister avdekket også hvor utstrakt den sosiale nøden var. Endringene i Moskva hadde umiddelbare ringvirkninger i Øst-Europa. Men resultatene ble forskjellige. I Polen og Ungarn forhandlet kommunistpartiet og opposisjonen seg frem til en fredelig overgang i 1988. I Tsjekkoslovakia og DDR, derimot, holdt regimene krampaktig på makten. De første protestene ble slått hardt ned. Utover sommeren og høsten 1989 skjøt utviklingen fart. Antallet demonstrasjoner og streiker økte. I begynnelsen av november gikk rundt en million på gatene i Øst-Berlin og krevde partiets avgang og gjennomføringen av frie valg. Få dager etter ble Berlin-muren åpnet. At partiets maktmonopol ble strøket 1. desember var en ren formalitet. Partiet hadde mistet så godt som all støtte. I Tsjekkoslovakia skjedde det samme, i løpet av 10 dager hadde streiker og protester tvunget kommunistpartiet i senk. På den siste dagen i 1989 ble Václav Havel innsatt som president.

Hvis man sammenligner dekningen i avisen med utviklingen i Øst-Europa uke for uke, er leder- og kommentarartiklene påfallende utdatert. 18. november 1989, på et tidspunkt da det østtyske kommunistpartiet fullstendig hadde mistet styringen, har avisen en hel sides artikkel om DDR-ledelsens forsøk på å finne nye folk. Dette var en strategi avisen knyttet store håp til. Tittelen lyder da også «Sosialismen er ikke død - ennå!».

Dilemmaet for avisen var at den ikke visste hvordan den skulle forholde seg til denne utviklingen. Det brede folkelige engasjementet ble understreket. Kravene om frie valg ble støttet. Men samtidig ble det advart mot at befolkningen altfor lett ble et bytte for vestlige politikeres manipulasjoner og vestlig storkapitals profittjag.⁵⁶ Dette kom tydelig frem i den brede dekningen av sammenbruddet i DDR. De tusener som flyktet vestover ble beskrevet som rene lykkejegere på jakt etter et bedre liv i Vesten. De var også dypt usolidariske med dem som ble igjen i DDR.⁵⁷ I en leder kalt «Etter gleden» trykket i nr. 2, 1990, het det at «Jubelen over despotenes fall kan bli kortvarig. I DDR våkner de ultrakonservative til live». Videre blir det beskrevet hvordan nazistiske slagord blir malt overalt, mens anti-fascistiske monumenter blir tilgriset. Avslutningsvis blir det understreket at journalister som bare rapporterer jubelrusen svikter oppgaven sin «Slik kolleger før dem sviktet sin oppgave forut for fascistenes første bål i Europa».

Muligvis var det nettopp rollen som varsler avisen nå forsøkte å skape seg. I løpet av høsten 1989 hadde avisen en serie med artikler om den politiske utviklingen i Vest-Tyskland. Skulle man tro dem, var de høyre-ekstreme republikanerne i ferd med å vinne frem på bred front. Samtidig var samfunnet gjennomsyret av revansjistisk tankegang og politisk ensretting. Et sammenbrudd i DDR og et sterkt, gjenforent Tyskland var naturligvis i disse kreftenes interesse. På dette punktet hadde avisen om ikke annet kjørt en konsekvent linje. Etter at Kohl i 1986 hadde uttalt at tysk samling var et mål som alle tyskere hadde arbeidet for, ble det hevdet at Kohl her bevisst nørte opp under drømmer om et nytt stor-Tyskland.⁵⁸ Det ble ikke nevnt at republikanerne med enkelte lokale unntak, knapt ble valgt inn noe sted. Ei heller ble det nevnt at kansler Kohl arbeidet målrettet for at gjenforeningen ikke skulle bli en tysk-tysk prosess, men en europeisk prosess med deltakelse fra flere land.

Det var likevel noen som forsøkte å bruke regimenets fall til å dra i gang en debatt. Ikke om partiets forhold til sin egen fortid, men hvordan man skulle forholde seg til det nye Europa som var i ferd med å vokse frem. Erik Solheim, partiets leder, var én.⁵⁹ Solheim ytret også forståelse for at den tyske gjenforeningen ville komme, nettopp fordi ingen av DDRs innbyggere følte seg knyttet til den bankerotte staten.

Solheim ble stående alene. Menige partimedlemmer skrev inn og støttet ham, men flere advarte mot at partiet nå skulle kaste vrak på sin ideologiske arv. NRK-journalisten Fritz Nilsen spurte i et innlegg: «Er det ikke snart behov for en liten tenkepause i SV-ledelsens raske politiske glideflukt - ikke minst med bakgrunn i det som skjer i Øst-Europa?»⁶⁰

Paul Chaffey, som senere har beklaget at partiet forspilte muligheten til å endre partiets utenrikspolitikk i 1989, var blant dem som klarest advarte mot endringer.⁶¹ Chaffey var leder av Sosialistisk Ungdom og

medlem av Stortingets utenrikskomité. I et intervju med avisen advarte han mot overdreven selvkritikk. For som han sa: «Utviklinga har på mange måter gitt SV rett i synet på demokrati, ytringsfrihet og mye av det som går på politiske strukturer.»⁶² Påstanden om at SVs politikk var blitt bekreftet kom etter hvert til å bli kjennetegn for mange av innleggene som ble trykket. En skrev at nettopp den politikken «SV har prøvd å fjerne seg frå og fortregja for å bli politisk etandes i Noreg, er den realiteten at de austlege kommunistpartia har skapt verdiar som kunne vore henta frå vårt prinsippprogram».⁶³ Denne tolkningen var behagelig fordi den fjernet behovet for både å se seg tilbake og å ta inn over seg hva sammenbruddet i øst betydde for partiets ideologiske grunnlag og utenrikspolitikk.⁶⁴ At vi bare har funnet ett eksempel på det motsatte, synes å bekrefte denne konklusjonen.⁶⁵

Skal man dømme etter Ny Tid fra begynnelsen av 90-tallet, er det klart at det var Chaffeys holdning som vant frem. Sammenbruddet i øst har knapt etterlatt noen spor. Det lille som var av debatt om partiet og avisens linje overfor de nye demokratiene i øst forsvant. Det er flere mulige forklaringer. Én er skuffelsen over valgresultatene. Venstresiden tapte. De nye politikerne var merket av den nære fortiden og derfor skeptiske overfor alt snakk om en demokratisk sosialisme. En annen forklaring er at alle forsøk på å trekke i gang en debatt om en endring av partiets utenrikspolitikk raskt ble tolket som en pro-EU ytring. Intervjuet med Solheim var ikke noe unntak. Det i seg selv var nok til å legge debatten død.

Noter

- 1 Se Åsmund Egge, *Komintern og krisen i Det norske Arbeiderparti*, Oslo, Universitetsforlaget 1995. *Norsk utenrikspolitikk historie* bind 4–6 behandler skiftende arbeiderpartiregjerings forhold til Sovjetunionen og Øst-Europa: Jakob Sverdrup, *Inn i storpolitikken: 1940–1949*, bind 4; Knut Einar Eriksen og Helge Øystein Pharo, *Kald krig og internasjonalisering, 1949–1965*, bind 5; Rolf Tamnes, *Oljealder: 1965–1995*, bind 6; alle utgitt Oslo, Universitetsforlaget, 1995–1997.
- 2 Se for eksempel Sven G. Holtsmark, *Gullet fra Moskva: sovjetisk pengestøtte til norske kommunister 1917–1990*, Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 1999; Torgrim Titlestad, «NKP 1945–1987. Frå regjeringsparti til sekt», *Nytt norsk tidsskrift*, nr. 3, 1987, ss. 3–17.
- 3 Nevneverdige unntak er eks. Johan Odd Giske, *Det grammatiske subjektet i politisk språkbruk: ein syntaktisk, semantisk og programatisk analyse av Sosialistisk Venstrepartis arbeidsprogram for perioden 1985–89*, hovedoppgave i nordisk, Universitetet i Bergen, 1990; Dag Arne Christensen, *Venstresosialistisk EU-politikk: ei analyse av Sosialistisk Venstreparti i Norge, Vänsterpartiet i Sverige og Socialistisk Folkeparti i Danmark 1973–1997*, Dr.Philos, Universitetet i Bergen 1999.

- 4 Se for eksempel Håkon Kolmannskog, *Ideologisk leiarskap i den norske ml-rørsla: det umogeleges kunst 1965–1980*, Universitetet i Oslo, hovedoppgave i historie, 2006; Dag Solstad, *Gymnaslærer Pedersens beretning om den store politiske vekkelsen som har hjemsøkt vårt land*, Oslo, Aschehoug, 1985.
- 5 Se ellers Otto Risangers hefte *SV blir til*, Oslo 1976.
- 6 *Forholdene i sosialistiske land*, debathefte fra Sosialistisk Opplysningsforbund, 1975.
- 7 Arne Petersen, «Om forhold i de sosialistiske land», ss. 7–17 i *Forholdene i sosialistiske land*, sitatet er hentet fra side 8.
- 8 For en analyse av forholdet mellom DDR og Norge, og Berge Furre og Orientering-kretsens arbeide for en offisiell norsk anerkjennelse av landet, se Sven G., Holtmark, *Avmaktens diplomati, DDR i Norge 1949–1975*, Den norske historiske forening, 1999.
- 9 Best er dette eksemplifisert i den to-delte artikkelen «Krisa i Aust-Europa og europeisk venstreside» som sto i *Ny Tid* nr. 16 og 17, 1982.
- 10 Furre, «Krisa i Aust-Europa og europeisk venstreside», (1), *Ny Tid* nr. 16, 1982.
- 11 Furre, «Krisa i Aust-Europa og europeisk venstreside», (2) *Ny Tid* nr. 17, 1982.
- 12 Berge Furre, «Er Sovjets oppvæpning mindre farleg?» *Ny Tid*, nr. 22, 1982.
- 13 Ingolf Håkon Teigene, «Berit Ås: Våpensløseriet ein provokasjon mot den 3 verda», *Ny Tid*, nr. 29, 1977.
- 14 Berge Furre, «Eg stemmer ikkje for attval», *Ny Tid*, nr. 48, 1979.
- 15 Ibid.
- 16 Berge Furre, «Glør under oska», *Ny Tid*, nr. 32, 1980.
- 17 «Kritikken av Sovjet», Vedtak fattet av SVs fylkesstyre i Finnmark, gjengitt i *Ny Tid*, nr. 7, oktober 1976.
- 18 Tegneren er Morten Kristiansen, *Ny Tid*, nr. 10, 1975.
- 19 «Sakharov og Kristiansen», *Ny Tid*, nr. 10, 1975.
- 20 Jan Otto Hauge, «Bilde av en reaksjonær», *Ny Tid*, nr. 17, 1975.
- 21 Ibid.
- 22 Andrei Sakharov, *Mitt land og verden*, Oslo: Cappelen, 1975, s.85.
- 23 Hartvig Sætra, «Sakharov – alibi for Bresnev?», *Ny Tid*, nr. 1, 1976.
- 24 Elin Lund, «Til SVs stortingsgruppe», *Ny Tid*, nr. 1, 1976, og Bjørn Frang, «Forræder mot eget land», *Ny Tid*, nr. 3, 1976. Sitatet er fra Lunds innlegg,
- 25 Reidar T. Larsen, «Kristenforfølgelse?», *Ny Tid*, nr. 30, 1976.
- 26 Berge Furre, «Den sosialistiske staten må være livsynsøytral», *Ny Tid*, nr. 29, 1976.
- 27 Fra lederartikkelen «Maktmonopol utenfor dagsordenen», *Ny Tid*, nr. 49, 1989.
- 28 Trygve Bull, «Intet godt å si...?», *Ny Tid*, 8. januar 1976. Nedreaas innlegg «Nobels fredspris, Verdensfredsrådet – og FREDEN» der hun blant annet hevder at Bresnev heller burde fått prisen ble trykket i *Ny Tid*, nr. 18, 1975.
- 29 «Fredsbomben – en reaksjon», *Ny Tid*, nr. 3, 1976.
- 30 Vi har kontaktet Edward Kline, direktøren for Sakharov Archives ved Harvard for å få undersøkt om det finnes noe hold for beskyldningene mot Sakharov i noen av hans papirer. Svaret var negativt.
- 31 Egil Ulateig, «Ville blitt spiondømt i Norge», *Ny Tid*, nr. 28 1978.
- 32 Edward Jay Epstein, «The War Within the CIA», *Commentary*, august 1978, ss. 35–39.
- 33 Rudolf Bahro, *Die Alternative*, Berlin: Europäische Verlags Anstalt, 1977.
- 34 Finn Skårderud, «Rudolf Bahro: Toppen av et isfjell», *Ny Tid*, nr. 48, 1978.
- 35 Ibid.
- 36 Se Ingolf Håkon Teigene, «Regimekritikarar i aust», *Ny Tid*, nr. 48, 1985.
- 37 Václav Havel, *The Anatomy of Reticence: Eastern European Dissidents and the Peace Movement in the West*, Stockholm: The Charta 77 Foundation, 1985. En kortversjon ble publisert samme år i *The New York Review of Books* med tittelen «Peace: The View from Prague», nr. 18.

- 38 Klarest kom dette frem i Pražska výzva (Praha-apellen), undertegnet av ledende tsjekkiske opposisjonelle i mars 1985, for teksten se <http://cibulka.com/77/1985/inform4/01.htm>
- 39 Christian Domnitz gir en oversikt over synspunktene i Tsjekkoslovakia, DDR og Polen, samt henvisninger til nyere forskning i «Das Europa der Bürgerrechtler. Die Ost-Westfriedensbewegung engagierte sich für eine Friedensverfassung im Rahmen der KSZE», *Themenportal Europäische Geschichte*, mai, 2007.
- 40 Jørgen Dragsdahl, «Gjennombrudd i Øst-dialog», *Ny Tid*, 20. juli 1985.
- 41 Se Finn Gustavsen, «Håp for Sovjet!», *Ny Tid*, nr. 39, 1986.
- 42 Ingolf Håkon Teigene, «Berit Ås: Våpensløseriet ein provokasjon mot den 3 verda», *Ny Tid*, nr. 29, 1977.
- 43 Bernt Eggen, «Maktmonopol utenfor dagsordenen», leder, *Ny Tid*, nr. 49, 1989.
- 44 Bernt Eggen, «Ny Tid om Sakharov», *Ny Tid*, nr. 2, 1990.
- 45 Erik Knudsen, «Skal vi støtte Rudolf Bahro?», kronikk, *Ny Tid*, nr. 18, 1979.
- 46 Se for eksempel Hans Bunes, «Sovjethets», *Ny Tid*, nr. 41; og Ulf Thorsdalen, «SV og DDR», *Ny Tid*, nr. 41, 1986.
- 47 Arne Petersen, «Om forhold i de sosialistiske land», ss. 7-17 i *Forholdene i sosialistiske land*, Debathefte fra Sosialistisk Opplysningsforbund, 1975, sitatene er hentet fra side 7 og 8.
- 48 «Menneskerettigheter – en menneskerett», *Ny Tid*, nr. 41, 1985.
- 49 Dette kommer klarest frem i hans innlegg «Vestlig rett – og slett», *Ny Tid* nr. 8, 1987.
- 50 Tore Lindholm, «Vestens absolutte rett», *Ny Tid* nr. 3, 1987, og «Nervøs fotskraping», *Ny Tid*, nr. 11, 1987.
- 51 Bernt Hagtvædt, «Bare borgerlig ideologi?», *Ny Tid*, nr. 7, 1987.
- 52 Trul Wyller, «Makt mot sosialisme», *Ny Tid*, nr. 14, 1987.
- 53 Hans Ebbing, «Liberale og dogmatikere», *Ny Tid*, nr. 12, 1987.
- 54 Intervjuet med Rune Slagstad, med tittelen «Liberale toner», ble publisert i nr. 11, 1987.
- 55 Se avisens lederartikkel «Oktoberrevolusjonen 60 år», *Ny Tid*, nr. 53, 1977.
- 56 For eksempel «For en kapitalisme med menneskelig ansikt?» (ingen forfatter), Kommentarartikkel, *Ny Tid*, nr. 5, 1990. Hans Ebbing, «Sosialisme etter Murens fall?», *Ny Tid*, nr. 47, 1990;
- 57 Se Grethe Haldorsen, «Det grenseløse hykleriet», *Ny Tid*, nr. 45, 1989.
- 58 Erling Bjørntvedt, «Det tyske spørsmål», *Ny Tid*, nr. 42, 1986.
- 59 Erik Solheim, «Ny tid, Sakharov og frihetskamp i Øst-Europa», *Ny Tid*, nr. 2, 1990; og «Historiens flotteste opprør», intervju, *Ny Tid*, nr. 5, 1990.
- 60 Fritz Nilsen, «Politisk glideflukt?», *Ny Tid*, nr. 9, 1990.
- 61 Paul Chaffey, «En politisk reise», *Samtiden*, ss. 14–25, nr. 4, 2006.
- 62 «Må ikke bli for sjølkritiske», intervju, *Ny Tid*, nr. 3, 1990.
- 63 Bjørn Svela, «SV og utviklinga i aust», *Ny Tid*, nr. 3, 1990.
- 64 For et nyere eksempel, se Stein Ørnhoi, «Hegge, historien og hestehoven», *Ny Tid*, 16. august 2003.
- 65 Unntaket er Johann Tønneson, «Vi er alle antikommunister», *Ny Tid*, nr. 21, 1990.